

Neoliberalizm ve Çalışma Hayatının Biyopolitik İnşası*

Mevlüt YILMAZ**

Zehra GENEL***

Öz

Neoliberalizm, liberal kapitalist yönetimselliği yaşam biçimi haline getiren ve piyasa aklını toplumsallaştıran politikalar bütünüdür. Yönetimsellik, şirket yönetimini devlet yapısına ve çalışma hayatına taşıyan bir yönetim sanatıdır. Biyopolitika ise kendilik/hakikat oyunu ile toplumsal gerçekliği ve yaşam biçimlerini yeniden kurmaktadır. Esneklik merkezli minimal devlet, özelleştirme, serbest ticaret ve düşük ücret gibi neoliberal politikalar, çalışma hayatına özgürlük ve güvence sağlarken piyasalaşan neo-özneleri üretmektedir.

Bu çalışma neoliberalizmde çalışma hayatını dönüştüren biyopolitik süreçlerin, devlet, toplum ve birey üçgeninde hayata geçirdiği uygulamaların sosyo-psikolojik analizine odaklanmaktadır. Neoliberal politikalar ve biyopolitik aşamaların kendi kendinin girişimcisi olan neo-özneleri üretme kapasitesi ve etkileri üzerine yoğunlaşmaktadır. Kendilik teknikleriyle kendini yönetmesi ve neoliberal biyolojik süreçlere uyumu beklenen çalışanlar, riski ve sorumluluğu üstlenen, sürekli gelişim, başarı ve rekabet arzusu ile şirket etiğini benimseyen bir kimlik kazanmaktadır. Özgürlük sanrısıyla başarısızlık, yetersizlik ve yitirme korkusu yaşayan çalışan neo-özneler, zaman ve mekân akışıyla karakter, kimlik ve değer yitimine uğramakta, depresyon ve semboldüzeleşmeyle güvencesini, kendi özerkliğini yitirmektedir.

Anahtar Kelimeler: Neoliberalizm, Çalışma Hayatı, Esneklik, Yönetimsellik, Biyopolitika, Çalışan Neo-özneler.

Makale Türü: Araştırma Makalesi

Neoliberalism and Biopolitical Construction of Work Life

Abstract

Neoliberalism is a whole of policies that make a liberal capitalist governmentality a way of life and socialize the market mind. Governmentality is an art of management that carries company management to the state structure and working life. Biopolitics, re-establishes social reality and way of life through selfhood and the game of truth. Neoliberal policies such as flexibility, minimal state, privatization, free trade and low wages, formed by the concern for self of capital, produce neo-subjects that market while providing freedom and security to the working life.

This study focuses on the theoretical context of the biopolitical processes that transform working life in neoliberalism and the applications it implements in the triangle of state, society and individuals, and its analysis from a socio-psychological perspective. From here, neoliberal policies and biopolitical stages focus on the capacity and effects of self-entrepreneurial neo-subject: The workers, who is expected to govern himself with his own techniques and adapt to neoliberal biological processes, gains an identity that assumes infinite risk and responsibility and adopts company ethics with the desire for continuous development, success and competition. Working neo-subjects who fear failure, inadequacy and loss in the delusion of freedom, are subjected to a shift in character, identity and value, along with the flow of time and space, and lose their reassurance and autonomy on the brink of depression and symbolization.

Keywords: Neoliberalism, Working Life, Flexibility, Governmentality, Biopolitics, Working Neo-subject.

ArticleType: Research Article

* Bu çalışma "Neo-liberalizmde Çalışma Hayatının Biyopolitik İnşası: Sosyo-Psikolojik Bir Analiz" başlıklı yüksek lisans tezinden yararlanılarak hazırlanmıştır.

** Dr. Öğr. Üyesi, Fırat Üniversitesi, İnsani ve Sosyal Bilimler Fakültesi, Sosyoloji Bölümü, mevlutyilmaz@firat.edu.tr, Orcid Id:0000-0002-8982-6778

*** Yüksek Lisans Öğrencisi, Fırat Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Zehra.genell@gmail.com, Orcid Id:0000-0003-3047-5472

1.GİRİŞ

Neoliberalizm yaşamın ve yaşama dair her şeyin ekonomi politiğinin pratikleşmesini sağlayan bir yönetimsellik biçimine vurgu yapar. Piyasa iktidarının yönetimselliği elinde tutmasını sağlayan politikalar bütünü olarak neoliberalizm, devletin, bireyin ve toplumun yeniden inşasını mümkün kılmakta ve şirket aklının toplumsallaşmasını sağlamaktadır. Bir yaşam biçimi olarak neoliberalizm, aynı zamanda yeteneklerin, performansların ve üretkenliğin işe koşulmasıyla öznelere yeniden inşasını mümkün kılan bir çalışma anlayışının kurulumuna imkân sunmaktadır.

Liberalizmin ilkeleriyle yoluna devam eden ve kapitalist bir öğreti olan neoliberalizm, liberal dönemden farklı olarak, devletin müdahale işlevini zayıflatan ve piyasa aklını toplumsallaştıran, esneklik ve girişimciliği yaygınlaştıran, sermayeyi ulus ötesi yeni şirket alanlarıyla özgürleştiren bir dönemi başlatmıştır. Neoliberal krizleri engelleyebilecek ve sosyal problemlere çözüm olabilecek tek çarenin, özelleştirme, ticaretin özgürleşmesi, girişimcilik ve esneklik olduğunu savunmuştur. Neoliberal sermayenin yönetiminin devlette değil, özgür bırakılan piyasada olmasını istemektedir. Çalışma hayatının yeniden düzenlenmesinde başat rol oynayan girişimcilik ve esneklik, emek/insan sermayesinin yönetimini piyasaya yüklemiştir.

Neoliberal biyopolitikalar IMF, WB ve DTÖ gibi yapılarla devletin küçülmesini sağlayarak bireyin ve toplumun dönüşümünü hedeflemektedir. Çalışma hayatına müdahale yoluyla neoliberalizmin kazandığı yeni biçim, yine çalışma hayatında ve beraberinde daha birçok alanda yeniden yapısal dönüşümün gerekliliğini doğurmuştur. Esnek üretim biçimine sahip ekonomi kurumu toplumsal yapıda da dönüşüme neden olmuştur. Üretim biçimlerinin değişmesine bağlı olarak ortaya çıkan hızlı toplumsal değişimlerin ardından toplumsal problemler ortaya çıkmakta ya da mevcut sorunlar daha da derinleşmektedir. Çalışma hayatına getirilen normlar, çalışma saatleri ve ücret politikaları gibi düzenlemelerle tek tek çalışanlar yönetilmekte ve makro boyutlarda da toplumların yönetilmesi mümkün olmaktadır. Neoliberal çalışma hayatındaki biyopolitik yönetimsellik pratikleri, küresel çapta toplumsal kontrolün sağlanmasında işlevsel roller üstlenmektedir.

Günümüz çalışma hayatının liberal biyopolitik inşa süreci sanayi devrimi ile gelişir. Sanayi devrimi ve fordist üretim tarzına geçiş neticesinde birbirinden ayrılan aile ile çalışma ortamı/alani, doğallığından koparılmıştır. Böylece topraktan yapay kentsel mekânlara taşınan bedenlerin her an gözetimi ve denetimini sağlayan bir disipline etme girişimi türetilmiştir. Panoptikon adı verilen gözetleme girişiminden ilham alınarak marjinalleri, ıslah ve tedavi adı altında normalleştirerek çalışma hayatına eklemelerken, eğitim kurumları kanalıyla da mevcut çalışma koşullarına uyumlu öznelere yetiştirmeyi hedeflemiştir. Disiplin kurumlarına uygun yeni meslekler üretilmesi, uzmanlaşan meslek sahiplerinin zihin gücü söylemiyle işçilerden ayrı sınıfa taşınması, vasıfsız işçilerin kol gücüyle fabrikalarda ağır koşullarda daha fazla kâr uğruna gece gündüz çalıştırılması, çalışma hayatının/yaşam biçiminin bedenlere nüfuz eden ve bedenleri merkeze alan biyopolitik kurulumunun sonuçlarıdır. Bu kurgunun tarihsel süreç içerisinde kapitalist sermaye ve emek açısından işveren ve çalışan kesimler arasında çeşitli sorunlara neden olduğu bilinmektedir.

Liberalizm bu sorunların içinde yönetme ve uyum politikalarının uygulanabildiği bir çatı görevi görmüştür. Neoliberalizm de sermaye sahiplerinin özgürlüğü ve kârını korumak için, herkesin marjinalleştirildiği ve çalışmaya yönlendirildiği; insan sermayesinin diğer sermaye biçimlerine eklendiği; devletlerin, bireylerin ve toplumların şirket için yaşatıldığı bir rasyonel biyopolitik yönetimsellik pratiğini amaç edinmiştir. Neoliberal biyopolitik yönetim biçimi Batı toplumlarından tüm dünyaya yayılmıştır. Bu yönetimsellik biçimi, ucuz emek gücünün kullanılmasına dayalı insan emeğinin sermayeleştirilmesine dayanır. Burada marjinal ve patolojik bir ayrıma gitmeden, yetenek ve

tecrübe söyleminin baskın olduğu bir çalışma hayatına tutunan bireylere; sermaye kârlarının korunması ve sermayenin güçlendirilmesi hedefinden ziyade, bireylerin faydasına olan, özgür iradesiyle kendi seçimlerini yapabildiği bir yaşam tarzına sahip olmanın vaadi sunulur. Bu vaade erişememenin verdiği hezeyan içine saplanan bu rasyonel, yetenekli ve girişimci neo-öznenin kazanımı, kendi girişimcisi olmak değil; güvencesiz, sonsuz borçlu, risklerin sorumluluğunu yüklenen psikolojik ve sosyal sorunlarla mücadele etmek zorunda kalan tek tipleştirilmiş özne olmaktır.

Burada ayırt edici nokta şudur: Neoliberal biyopolitik yönetim anlayışında, rasyonel bireylerin, ikna/rıza süreçlerine tabi şekilde normleştirildiği bir disiplin toplumu hedeflenmez. Aksine, suç, cinsellik ve emek vb.nin ekonomi politikasının yapılmasını mümkün kılan bir toplumsal yapının, normların ve rekabetin kuvvetlendirildiği bir toplumsal düzen istenir. Çalışanın, başarılı olanın sistem içinde tutulduğu, çalışmayan ve yenilgi yaşayanın da dışlandığı bu düzende sefalet içinde yoksulların, işsiz kalanların, özellikle de çalıştığı halde güvencesiz koşullarda, günü birlik, borçlu ve yoksul öznelerin varlığı normalleşmektedir. Kısaca dışsallaştırma politikalarının varlığı normal/norma uygun ve ekonomik olduğu kabul edilmektedir. Çünkü tıp, nüfus, delilik, cinsellik, suç veya bedenın kendisi dışlanarak piyasalaştırılmıştır. Bu biyopolitik piyasalaştırma pratikleri yaşamın mülk olarak görülüp piyasalaştırılması demektir. Dışlanmış kesimlerin devamını zorunlu kılan bu türden bir normlar sisteminin varlığı, işsizlik gibi birçok toplumsal problemin çözümsüzlüğünü beslemektedir.

Günümüz toplumları küresel bir dünyanın sakinleri olarak, bireysel ve toplumsal alanda neoliberal politikaların etkisi altındadır. Kamusal hizmetlere bağlı kurumların özelleştirilmesi; devletin, özellikle marjinal kesimler için yürüttüğü sosyal devlet anlayışından kopuşlar, çalışma süresi ve düşük ücret politikaları gibi yapısal uyum programları bilindik pratikler arasında etkiselliğini devam ettirmektedir. İktidar, her zaman kendisine, şirketin kârını önceleyen düzenleme biçimleri ile çalışma saatleri ve ücretlerin belirlenmesi ve bu iki değişken esas alınarak üretilen bilgilerin neo-özneye aktarımı ile yönetsel bir alan açar. Bilgi, özne ve iktidar üçlüsünün ürettiği hakikat oyunlarının devreye girdiği esnek çalışma hayatında, tüm sorumluluğu üstlenme, kendisini geliştirme ve her an değişime ve yeniliğe uyum sağlayabilme gibi yönetim politikaları gelişir. Çalışma hayatına dair gerçeklik bu şekilde üretilir ve özneler bu yeni bilgi türünün getirdiği gerçekliklere ve yönetene tabii kınılır. Tüm yönetsellik biçimlerinde olduğu gibi, özellikle çalışma hayatına sirayet eden bu iktidar biçimlerinde biyopolitika başrolünü kimseye kaptırmaz. Çünkü tarih boyunca, tüm toplumsal etkileşimlerde beden hem köprü hem de toplumsal yaşamın ve kültürün inşa merkezi olma görevi görmüştür.

Neoliberal politikaların küresel sermayeyi güçlendirme çabası, çalışan maliyetlerinin en aza indirgenmesinde, en verimli üretimin/hizmetin vücuda getirilmesi için diğer temel maliyetlerin düşük tutulmasında kendisini gösterir. Bu nedenle bir taraftan en düşük ücretle çalıştırma, kayıt-dışı çalıştırma, istihdam biçimlerinde maliyeti düşük olanların seçilmesi gibi uygulamalar tercih edilirken, diğer taraftan çalışanın rıza mekanizması gözetilerek, rekabet ortamı yaratarak düzenleme ve denetlemeyi sağlayan kontrol mekanizmaları işletilmektedir. Böylelikle çalışan memnuniyeti sağlanarak çalışan verimliliği ve şirket kârının maksimizasyonu hedeflenmektedir.

2. NEOLİBERALİZMDE YÖNETİMSELLİĞE DEVLET, TOPLUM VE BİREY ÜZERİNDEN BAKMAK

Yönetsellik, kapitalist düzenin analizine tabi yeni bir ekonomi politikası olmanın yanında bireyin üretimi ve yönetimini de içeren, belirli bir yaşam normu, düşünme ve hissetme ile ilgili yeni bir akılsallıktır. Yeni hakikatler inşa eden ve toplumsal alanları şirket teknikleri ile yeniden üreten

söylemlerin ve pratiklerin bütünüdür. Bu bütün, rekabet evreninde yaşamayı ve ekonomik mücadeleye girmeyi emreder, tüm toplumsal ilişkileri piyasaya göre uyarlar, yeni girişimci öznellikler üretir, ilişkisel tutumları yapılandırır. Neoliberal kapitalizmde, üretici güç ve servet üretme kabiliyeti açısından öznellik üretilir (Ören, 2015: 157). Neoliberalizmin ilkesi yönetim, özelleştirme ve düzenleme üzerinden devlet otoritesini, eşit şekilde bürokrasi, sermaye ve özel sektör arasında paylaşır. Yönetim, toplumların yönetiminin politikadan ayrıştırılması, yönetimin bağımsızlaşması ve özgürleşen kurum ve kuruluşlara devredilmesidir. Böylece neoliberalizm, yönetim ve politika ikilemini yeniden gündeme taşımıştır. Neoliberal devlet, yönetimsel iktidar yapısını yerellik söylemi üzerine inşa etmiştir (Gökçe, 2011: 104).

Neoliberal yönetimsellik açısından, biyopolitika/biyoiktidar, klâsik çağdan modern topluma geçişi anlatır. 17. yy. da kapitalizmin gelişmesi ve insanın ekonomikleşmesiyle yaşamı yöneten bir iktidar türü ortaya çıkmıştır. Bu iktidar bedeni makineleştirir ve tıp, eğitim, ceza, ordu gibi öğelerle terbiye eder ve bireyselleştirir. Böylece birey, yeteneklerini arttırarak ekonomik sistemle bütünleşir. 18. yy. da farklı şekilde ortaya çıkan iktidar ise, insanı terbiye etmek yerine, yaşam sahibi insanı denetlemeyi ve yönetmeyi amaçlamaktadır. Burada beden politik yöntemlerin nesnesidir ve bu denetleyen iktidar, doğum, ölüm gibi nüfus olaylarını düzenlemeyi amaçlar (Koca, 2014: 59).

Panoptizm, toplumların önemli bir özelliğidir. Gözetim, denetim, ceza ve ödül şeklinde kurallara göre dönüştürme biçimi olarak uygulanan bir iktidar biçimidir. Panoptizmin bu üçlü yanı gözetleme, denetim ve ıslah, toplumlarda var olan iktidar ilişkilerinin temel bir boyutudur. Feodal Avrupa da toplumsal denetim, cezalandırma ve ödüllendirme elbette vardı, fakat bunların dağılım şekilleri, 18. ve 19. yüzyıllarda kuruldukları tarzdan tamamen farklıdır. Günümüzde temeli Bentham'ın panoptik yapılanmayla oluşturduğu ve panoptizmin hüküm sürdüğü bir toplumda yaşıyoruz (Foucault, 2015b:79).

Foucault neoliberal yönetimselliğe dönüşümü, rekabet, yönetimsellik ve girişimcilik ile açıklar. İlk ikisi uyruksal Alman ordoliberalizmi, üçüncüsü küresel Amerikan neoliberalizmi tarafından uygulanmıştır. Foucault'ya göre 19. yy. sonunda liberal teori rekabet/eşitsizlik ilkesine yönelmiştir. Burada *laissez faire* ideolojisi değişim ilkesinden değil, rekabetten türetilmiştir. Liberal yönetimselliğin bilgi iktidarı olan *homo economicus* doğanın bir parçası değil, akla ve psikolojiye sahip, rasyonelliğiyle kurumları ve kuralları inşa eden aktif bir eyleyendir. Bu eyleyici bireyde, toplumsal piyasa/çerçeve politikasındaki gibi inşa edilen/çerçevelenen öznenin davranışları ve seçimleri yönetilir. Klasik liberalizmde devletin yönetim teknolojisi olarak piyasada verili insan doğasının yerini neoliberal yönetimsellikte bireyi ve devleti piyasanın ilkelerine göre inşa eden aktif yönetim teknolojilerine bırakmıştır (Gürkan, 2016: 92). Klasik liberalizm, kamu yönetimselliğinden piyasa yapısına ve bırakınız yapsınlar ilkesine uymasını istiyordu. Neoliberal yönetimsellik ise, piyasa kanunları adına bırakınız-devlet yapmasın ilkesine sahiptir. Böylece devlet yönetimine karşı kurulan bir tür mahkemeye dönüşen piyasa, gayri ekonomik davranışların ekonomik akılcılık ile analiz edilmesi ve kamusal gücün faaliyetinin piyasa diliyle eleştirilip ölçülmesini amaç edinmiştir. Örneğin, suç ve ceza hukukunun, suç oranını aşağı çekmesi ya da bazı suçların belirli seviyelerde de olsa işlenmesinin getireceği fayda ya da maliyet hesabını ölçen analizlerle suç ve ceza politikaları oluşturulmuştur (Foucault, 2015a: 204-206).

Ritzer ve Stepnisky'ye göre (2013: 243-244) neo-liberalizmde, piyasanın özgürleştirilmesi iktisadi refah ve bireysel özgürlük birlikte ele alınır. Yaşam alanlarında (aile, eğitim, kültür v:.)değiş tokuşların serbestleşmesi gerekir. Piyasa tek olmasa da en önemli aktör bireydir, yani neo-liberalizm kökten bireyseldir. Serbest piyasa demokratik-politik sisteme bağlıdır. Politik sistem/demokrasi özgürlüğü, iktisadi refah ve bireysel zenginlik elde etme özgürlüğüne bağlıdır. Düşük faiz ve özellikle

de zenginlerin yararlandığı faiz indirimlerine bağlılık vardır. Düşük faiz ve faiz indirimi ekonomiyi canlandırır. Şirketler, vergi indirimleriyle, operasyonlara ve altyapıya yatırım yapacak, böylece artan iş ve kârlar, aşağılara akarak topluma fayda sağlayacaktır. Sosyal refah devleti uygulamaları, ekonomik büyümeye ve yoksullara zarar verir. Kamu harcamaları azalır vergi düşecek, yatırım artacaktır. Güvence ağları ve işsizlik maaşı olmazsa, ucuz işgücü yaygınlaşacak, şirketlerin işgücü ve kârı artacaktır. Piyasanın ortağı sınırlı hükümet fikrine güçlü bir inanç vardır; devlet kurumu, işleri piyasa kadar iyi yapamaz. Düşük vergiyle zenginlerde daha fazla para kalacaktır. Küresel kapitalizmin devam etmesi gerektiğine dair inanç güçlüdür. Bunun artan zenginlik getireceği (fakat kimler için?) ve yoksulluğu azaltacağı düşünülür.

Neoliberalizm de girişimcilik, refahı arttırmanın en ideal yolu olarak değerlendirilir. Girişimcilik, özel mülkiyet, serbest piyasa, bireysel özgürlük üzerinden inşa edilir. Devletin görevi, bu imkânları sunan hukuk, ordu, polis, eğitim ve sağlık piyasası v gibi kurumsal çerçeveyi oluşturmaktır. Ayrıca devlet ticari girişimden ve piyasalardan uzak durmalıdır. Piyasalar bir defa oluşturulduktan sonra devlet müdahalesi mümkün olduğunca asgari seviyede tutulmalıdır. Çünkü devletin, piyasa sinyallerini/fiyatlarını önceden kestirebilecek bilgiye sahip olmadığı iddia edilir. Özellikle demokratik çıkar sahipleri, devlet müdahalesini kendi faydalarına manipüle edecek ve müdahalenin tarafsızlığını bozacaktır (Harvey, 2012: 68).

Buna ek olarak Harvey (2008), özelleştirme ve piyasa liberalizasyonunu üstün tutan neoliberal doktrinin, Anglo-Amerikan dünyasında sonra Avrupa'nın ve dünyanın birçok bölgesinde başat politikaya dönüştüğünü söyler. Bu dönüşümde, devlet, sermaye birikimine katkı sağlama, adil bölüşüm talebini bastırma ve küresel sermayenin önüne çıkan coğrafi ve politik engelleri temizleme ile görevlidir. Kaynakları piyasalara arz eden özelleştirme uygulamaları, küresel ekonomik gerçekliği sürdürmek noktasında önemlidir. Dünyada özelleştirme, sosyal devletin yerine neoliberalizmin geçmesiyle gündeme gelmiştir (Kaya, 2015: 1030).

Foucault'ya göre neoliberalizm, iktidar sahiplerinin piyasa eliyle devleti yönetmesini sağlayan ideolojik ve stratejik bir araçtır. Önemli olan piyasa aklının toplumun bütününe hâkim kılınması değil, daha ziyade piyasa ve rekabetin işlevselliği yönünde koşulların düzenlenmesidir. Bourdieu'ya göre ise, toplumun yeniden inşasını sağlayan politik eylem programı, piyasa aklının toplumsal yaşamda kurumsallaştırılmasıdır. Neoliberalizm, elitlerin, piyasa toplumu üretmek için piyasa aklını yukarıdan aşağıya dayattıkları bir ideolojidir (Gökçe, 2011: 103).

Neoliberal devlet, daha çok sermaye çekebilme ve endüstriyel faaliyet gerçekleştirebilmek için yeniden yapılandırmalara gitmekte, sosyal refah devleti uygulamalarından geri çekilmekte, yoksul/dezavantajlı kesimlere tanınan aynı ve nakdi yardımlarda kesintilere gidilmektedir. Ayrıca özelleştirmeler yaygınlaştırılmakta, azalan oranlı vergi ve gümrük tarifeleri uygulanmakta, eğitimden sağlığa bütün alanlarda birey istek ve ihtiyaçları kâr edilecek girişim haline dönüştürülmektedir. Bu durum neoliberal bir rasyonalite çerçevesinde gündelik yaşam pratiklerinin maddi çıkar üzerinden işletilmesine neden olur (Brown, 2018: 31-32). Foucault'ya göre neoliberal toplum, piyasanın rekabet ilkesinin bireyler, toplumlar ve devletler nezdinde benimsenerek ideolojik ve özgün şekilde yaşamımızın ve öznelliğimizin yapılanışının içkin bir parçasıdır (Read, 2012: 92).

3.NEOLİBERAL ÇALIŞMA HAYATININ BİYOPOLİTİK KURULUMU

Neoliberalizm, daha çok deregülasyon, özgürleşme ve özelleştirme bağlamında değerlendirilebilecek politikaları kapsar. Bu uygulamaların merkezi alanlarından biri de çalışma hayatıdır.

Neoliberalizm salt yeni iktisadi politikalar ve buna ilişkin uygulamalarla bağlamında değerlendirilemez aynı zamanda bireyin üretilmesi ve yönetilmesini de kapsayan belirli bir yaşam normu olarak yeni tip rasyonellik çerçevesinde ortaya çıkan bir yönetimselliktir. Yeni gerçekler inşa eden ve insan varoluşunun tüm alanlarına ilişkin işletme mantığını üreten ve yeniden yapılandıran söylem ve pratikler bütünüdür (Ören, 2015: 157). Neoliberalizm belirli bir rasyonalite bağlamında yaşama, hissetme ve düşünme biçimi geliştirir. Bu yönüyle yaşam normu haline dönüşür. Bu norm, insanlığa genelleşmiş bir rekabet ikliminde yaşamayı buyurur, toplumların aralarındaki ekonomik ilişkilerde mücadeleyi salık verir, sosyal ilişkilerin piyasa kurallarına göre düzenlenmesini sağlar. Bu bağlamda da birey dâhil her şey dönüşür. Birey artık kendini bir şirket gibi tahayyül etme durumunda kalır (Dardot ve Laval, 2018: 1).

Biyopolitik açıdan neoliberal çalışma hayatında öznenin kendi kendisinin girişimcisi olması modern liberal topluma kadar uzanır. Sorumluluk ilkesi ile yoğrulan girişimci özne kurulumu 19. yy. da başarısızlığa uğramış mülkiyetin önceliği ve güvenliğinin inşası, günümüzde de hissedilmektedir. Mülkiyet, burjuva yönetiminde, seküler toplum ve kral tahakkümüne karşı güvenceydi. Nihayetinde sadece bir avuç insanın güvencesine dönüşmüştür ama ulus-devlet 1900'lere varmadan pek çok insanın sosyal güvencesini garanti altına almıştır. Ancak, toplumsal devlet işlevi etkisizleştirilen batılı ulus-devlet esnek içerme ve dışlama yapılarıyla, özgürlük ile güvenlik arasında esnek ilişkiyi hızla yeniden üretmektedir (Lorey, 2013: 14).

Fakat bu kendi kendinin şirketinin yeni teknikleri, her türlü yabancılaşma duygusunu ortadan kaldırmayı iddia ederek yabancılaşmanın doruğuna erişir. Kişinin kendi arzusuna uymak, içinde alçak sesle konuşan ötekine uymakla aynı şeydir. Modern işletmecilik bir anlamda Lacancı bir yönetimdir. Lacancı yönetime göre, öznenin arzusu ötekinin arzusudur. Modern iktidar için bunun koşulu, kendisini öznenin ötekisine dönüştürmektir. Piyasanın, şirketin ve paranın vasi simgelerinin inşası buna yöneliktir. Ama özellikle motivasyon, teşvik ve dürtme yönündeki tekniklerin elde edilmesine imkân tanır (Dardot ve Laval, 2018: 367).

Neoliberalere göre, ekonomi kişinin davranışı ile bu davranışın içsel akılsal faaliyetlerini inceler. Emegün ekonomik analizi çalışan kişinin kaynakları nasıl kullandığıdır. Çalışan ekonomik öznenin emegünün sermaye ve maaş olarak ayrıştırılmasının sonuçlarından ilki, emegün maaşı sermayesidir ve bu sermaye sahibinden yani çalışandan ayrıştırılamaz. Çalışanın becerisi kendisine gelir akışını sağlayan bir tür makinedir. Çalışanın beceri makinesi, emek piyasasında bir defalık maaşla satılan bir şey değildir ve birçok defa maaş alacaktır ve bu makinenin kendi yaşam süresi, eskimesi, yaşlanması söz konusudur. Bu belirli belli bir gelir-maaş elde eden sermaye-beceri kavramı ile çalışanın kendisi bir şirket olarak görülüyor. Bu tarz bir ekonomik analizin odağına bireyin, işlemlerin, mekanizmaların değil, şirketi yerleştiren neoliberalere göre şirket ekonomisi, şirket birimlerinden oluşan bir toplum liberalizmin esas ilkesidir ve liberalizmin toplumu ve ekonomiyi akılsallaştırmasının programıdır. Neoliberalizm, bu koşullarda *homo economicusa* dönüş anlamına gelmektedir (Foucault, 2015a: 187-189).

Foucault, biyopolitikayı/biyoiktidarı farklı özel teknikleri ve icatları bir araya getiren ve her failin esnek şekilde kullanabildiği bir iktidar teknolojisi biçiminde tanımlar. Foucault için biyoiktidar, biyopolitika tarafından inşa edilen nüfusu denetler. Bu teknoloji, yönetimselliğin çerçeveleyen nüfus sayımları, oy pusulaları, hidrografi ve sigorta poliçeleri gibi tekniklerdir (Kelly, 2016: 22-24).

Neoliberal toplumu yöneten ve insan unsurunu önceleyen yeni şirket, yeni bir iktidar mantığıyla yani, mesleki faaliyetine bütünüyle katılan, kendini şirkete adayan ve teslim eden etkin çalışan özne mantığıyla işler. Yeni iktidarın hedefi, kendini gerçekleştirmektir, şirket ortağını

güdüleyen her ad altındaki arzudur. Diğer bir ifade ile yeni iktidar nihai amacına ulaşma adına kendini çalışan öznelere içkin kılarak, onlarla özdeşleşerek varlığını sürdürülebilir hale getirmektedir. Çalışan öznelere verimli kılacak her türlü arzu yeni iktidar tarafından kutsanmaktadır. Neo-öznenin inşası ve idaresi, bireyin kendisi için çalışır gibi şirket için çalışmasını sağlamalı ve her türlü yabancılaşma duygusunu ve birey ile istihdamı sağlayan şirket arasındaki mesafeleri ortadan kaldırmalıdır. Birey kendi verimliliği ve çabasını yaygınlaştırmalıdır; sanki böyle davranmak içinden geliyormuş gibi, kendi arzusunun emriyle kendi içinden yönetiliyormuş gibi yapmalıdır (Dardot ve Laval, 2018: 366-367).

Neoliberal akılsallık, ürettiği özneyi rekabet ortamında tüm riskleri ve sorumluluğu alabilecek şekilde yönetir ve bireyin kendini yönetebildiği bir mekân olarak şirket çalışma toplumunun refah ve başarısının, toplumsal refaha katkılarının birleşeceği mercidir. Hümanist ve hedonist sözler, kölelik tekniklerini üretirken, yenilik hareketleri, emekçiyi metaya dönüştürmüştür. Emekçi haklarının erozyonu, geçici istihdamın dayattığı güvensizlik, kolaylıkla işten çıkarmalar, alım gücünün zayıflaması gibi etkenler, emekçilerin işverenleri karşısındaki bağımlılığını artırmıştır. Oluşan sosyal korku ortamıyla kökleşen neoliberal şirket söyleminde risk doğallaşmış, kolektif dayanışma azalmış, çalışanlar piyasa dalgalanmalarına maruz kalmıştır (Dardot ve Laval, 2018: 367-368).

Belirsizlik, tepkisellik, esneklik, yaratıcılıkla ücretlileri yeni iktidar biçimlerinin etkisiyle disipline eden bir öznellik yaratılır. Değerlendirme, projelerin normalleştirilmesi, âdem-i merkezîyetçilik gibi tekniklerin, kişinin beklenen davranış normuna katılımını sağladığı varsayılır. Projeci şirket, performans beklentilerine bağlılık ve saygılarını sürekli kanıtlamayı esnek şekilde çalışana dayatır. Bu hiyerarşik yönetimsellik tipi, psikolojik kategorileri manipüle etmektedir. Bu yönetimsellikte, kendini şirkete adanması beklenen çalışan öznelere, kendilerine derinlikli hissettirilen yani çalışana şirkete bağlayan sözleşme türü ve onun çalışmaya bağlılığını değerlendirme şeklinin buyurduğu bir iktidarla yüzleşirler. Girişimci akılsallık, bütün iktidar ilişkilerini tek bir söylemin ağında tutar (Dardot ve Laval, 2018: 369-370).

Neoliberal akıl, her insanı kendi kendine yatırım yapan, kendinden sorumlu, diğer sermaye varlıkları ile sürekli rekabet eden ve sadece kendi bireysel değerini ve çıkarını gözetmeye adanmış insan sermayesi/girişim sermayesi haline getirir (Brown, 2018: 119).

Foucault'ya göre disiplin mekanizmalarının amacı yaşam zamanını emek gücüne dönüştürerek üretken bireyler yaratmaktır. Emek zamanı, işçinin ücret karşılığında sattığı herhangi bir zaman değildir. Satılmadan önce üretken bir zamana, disipline edilmiş, düzenlilik ve dayanıklılık terbiyesi almış bir beden niceliksel zamanına dönüştürülmüş olması gerekir. Ardından bu faydalı zaman nüfus düzeyinde emek gücü olarak nicelenir. Yönetimsel pratikler düzeyinden bakıldığında, kapitalizmin ilerleyişi sadece toprak, sermaye ve emek arasındaki bir oyunu değil, aynı zamanda insan zamanının bir biyopolitika tarafından dönüştürülmesini de içerir (Paltrinieri, 2016: 42).

Neoliberal çalışma yaşamında çalışanın yönetilmesi, öznenin kendini yönetmesiyle mümkündür. Öznenin kendini yönetmesi arzusunun akılsallaştırılması ile mümkün olur. Kendilik girişimi, her alanda kendi insan sermayesini azamileştirmeye, kar ve zararını hesaplamaya yönelik, mesleki başarı ve rekabetçi performans ile sürekli mükemmelleşme sürecini ifade eder. Emek, eğitim ve öğrenim piyasasını kapsayan yeni paradigmlar, hayat boyu eğitim ve istihdam edilebilirlik bunun önemli stratejik tarzlarıdır. İşletme etiği daha savaştıcı, mücadeleyi, gücü, canlılığı, çok çalışmayı ve başarıyı yüceltmektedir. Çalışmanın özgürlük alanı olması, herkesin geçmişteki ücretlinin pasif statüsünü aşmayı bilmesine, yani kendi kendisinin şirketi olabilmesine bağlıdır (Dardot ve Laval, 2018: 371-372). Neoliberal kendilik yönetimselliği, kendinden daima daha fazlasını bekleyen ve

kendine saygısı paradoksal bir şekilde daha önce gerçekleştirilmiş performanslara dair hissedebileceği hoşnutsuzlukla büyüyen başarılı bir benliğin imalini temsil eder. Ekonomik sorunlar, örgütlenme sorunları olarak görülür ve örgütlenme sorunları ise kendine ve başkalarıyla ilişkilerine yeterince hâkim olamamaya bağlı psişik sorunlara indirgenir. Etkinliğin kaynağı kişinin kendi içindedir, dışsal bir otoriteden kaynaklanmaz. Derindeki motivasyonu bulabilmek için ruhsallık içi bir çalışma gerekir. Ekonomik ve malî zorlama, bir öz zorlamaya ve bir öz suçlamaya dönüşür, çünkü başımıza gelenden sadece biz sorumluyuz. Şirket etkinliği, öznenin içine girmesi buyrulan sözselsel, yöntemsel, ilişkisel akılsallaşmaya bağlıdır. Yeni kendilik normu bir gelişme normudur (Dardot ve Laval, 2018: 382).

Neoliberal girişimcilikte, hızlı ve düşük maliyetli hizmetlerin sunulduğu kurumlar arasındaki rekabet, ücretli çalışanların emeği üzerinden gerçekleşir. Derin bağlardan yoksun, talepleri az olan ve düşük ücretle uzun saatler ve yıllarca çalışmak isteyen, güvencesiz çalışmaya uyumlu genç, dinamik, örgütsüz ve girişimci bir iş gücü piyasası oluşması için eğitim kurumları girişimcilik, risk alma gibi becerilere odaklanır. Neoliberal anlamda kendini geliştirme, piyasa fırsatlarını ötekilere göre daha hızlı ve etkin bir şekilde kullanabilmek için gerekli olan gelişim sürecidir. Bilgi artık *survival* için istenir olmuş, gerçek anlamda iyi bir toplum, iyi bir yaşam, özgürlük, adalet ve gelişim sağlamak ile ilgisi kalmamıştır. Yaşam, hayatta kalmak için gerekli olan bilgi ve serveti biriktirme çabasına indirgenir (Coşkun,2019: 236-237).

Neoliberal dönemde birey sadece kendisinin üretiminden doğan iktisadi sermayeden değil, genişletilmiş anlamda insan sermayesinin ve toplumsal sermayenin üretiminden de sorumludur. Bu tüm insan davranışının iktisadi davranış biçimine indirgenmesi anlamına gelir. Neoliberal birey, *homo economicus* sürekli olarak hesap yapan ve kendi yaşamını iktisadi bir varlık olarak üreten ve bunun sorumluluğunu risk yönetimi mekanizması ile alan bir yaratık olarak kurulur. Dünya ile ilişkisi işlevselci bir rasyonalite ile sınırlıdır. Bu ilişki ayrıca kendisini güvencesizleştiren koşullar karşısında gittikçe artan bir kırılabilirliği da beraberinde getirir (Göymen, 2017: 29).

Neoliberal stratejinin kalbini temsil eden borçlandırılmış insan kamusal alanın bütününe işgal eder. Neoliberal toplumlarda, toplumsal iş bölümüne dair tüketici, kullanıcı, emekçi, kendinin müteşebbisi, işsiz, turist v: adlandırmalar, borçlandırılmış tüketiciye, borçlandırılmış kullanıcıya ve nihayet, Yunanistan'da olduğu gibi, borçlandırılmış vatandaşa dönüşen öznel borçlandırılmış insan figürü tarafından kuşatılmıştır. Bireysel bir borç olmasa da herkesin yaşamını ağırlığıyla tam anlamıyla ezen kamu borcu söz konusudur (Lazzarato, 2015: 37-38).

Şirket kâr denetiminin ekonomik, toplumsal, kültürel ve politik faaliyetler bütününe aktarılması, ücretli çalışanların mali açıdan özneleşmesini sağlar. Her ürün bir mali nesne olur ve öznenin kendisi bir hisse senedi yaratıcısı halini alır. Kendilik girişimi teknolojilerinin (örneğin iş-dışı ortamda da çalışma imkânı sunan internet, pc. akıllı telefon gibi bilgi teknolojileri) ücretliyi daha çok özerk kıldığı sanılırken, değerlendirici teknoloji (mail, mouse denetimi ya da memnuniyet, verimlilik istatistikleri) şirket bağımlılığını artırır. Değerlendirme öznesi, müşteriye, hasta ya da öğrenciye, ötekine, tabi olana şirket önceliklerini dayatır, mesela bir bankanın finans danışmanı gibi, postanenin gişe memuru da herhangi bir ürünün satışlarını arttırmalıdır. Kendilik, rekabetçi bir performans tekniğidir ve uyum, entegrasyon ve performansın yaygınlaşmasını hedefler (Dardot ve Laval, 2018: 388-389).

4.NEOLİBERAL DÖNEMDE ÇALIŞAN NEO-ÖZNELERİN KLİNİK HALLERİ

Çalışan neo-öznelerin klinik tablosuna göre kendi kendinin girişimcisi olmanın temel kriteri başarıdır. Çöküntü halindeki diğer çehresi de hâkim olunamayan süreç ve normalleşme karşısında

yenilgidir. Depresyon ile sapkınlık arasındaki çalışan neo-öznel, hayran olunan performans ustası ve fırlatılıp atılan haz nesnesi olarak ikiye bölünmeye mahkûmdur (Dardot ve Laval, 2018: 407).

Kişinin göreve ve şirkete adanmışlığının dinamiklerini güvencesiz çalışmada, çile ve strese bulan sosyal Darwinci bir dünyanın pratik inşası, yönetim kademeleri de dâhil tüm işyeri hiyerarşisinde işsizlik tehdidi ve prekaryalaşma sayesinde ehlileşmiş bir işgücü ordusunun varlığının ve güvencesizliğin ürettiği prekaryalaşmış habitusların işbirliğidir. Bireyin özgürlüğünden destek alan bütün bu iktisâdi düzenin temeli, işsizliğin, prekaryalaşmanın ve işsiz kalma korkusunun ürettiği yapısal şiddettir: Bireyci mikro ekonomik modelin ahenkli işleyişinin ve kişisel çalışma motivasyonunun koşulunu son tahlilde kitlesel bir olgu oluşturmaktadır: İşsizler ordusu. Gerçi bu bir ordu da değildir, zira işsizlik yalıtır, atomize eder, bireyselleştirir, hareketsizleştirir ve dayanışmayı parçalar (Bourdieu, 2017: 126-127).

Günümüz çalışanlarının esneklik temelli özgürleşmesi, belirsizliği, istikrarsızlığı besleyerek toplumsal risklerin etkisini derinleştirir. Düzenli bir iş vb. için rekabete zorlananlar güvensizlikle depresif kişilik/karakter yapıları geliştirir. Kişiliğin bağlılık ve kendini geliştirebilme potansiyeli, yeni kapitalist kültürün bağlan(a)mama, güven(e)meme, kısa vadeli ilişkiler gibi parametreleriyle çatışmaya girer. Çalışanlar geçicilik ve akışkanlık içinde toplumsal ilişkilerden kendini geri çeker. Bu da dayanışmayı zayıflatır ve sosyal sermayenin yıkımına yol açar. Ayrıca neoliberal sınıf yapılarını dönüştüren güvencesizliğin neo-öznel/çalışanlar aracılığıyla inşası, eşitsizliği de yeniden üretir (İlhan ve Yılmaz, 2017: 1791).

Esnek çalışma koşulları çerçevesinde, kendi yaratıcılıklarının sorumluluğunun kendilerinde olacağına, kendi hayatlarını kendi kurallarına göre ve kendi arzuları doğrultusunda şekillendirebileceklerine inanan neoliberal çalışan öznel; kendi arzu ve adapte oluşlarıyla sermayenin tabi kılma biçimlerine katılırlar. Özgür ve özerk olduklarına inanıyor olmaları, kendilerini gerçekleştirme imkânına sahip olduklarına duydukları inanç onları somut yaşam ve çalışma koşullarına katlanmalarını ve böylece sömürüye açık hale gelmelerini kolaylaştırır. Ekonomikleştirilen hayat özgürlük ya da kendini gerçekleştirme yerine; korku ya da kontrolü kaybetme gibi deneyimlerle, kesinliklerin ve teminatların ortadan kalkması sonucu ortaya çıkan güvensizlik hissiyatıyla, keza başarısızlık, toplumsal açıdan düşüş ve sefalet korkusu ve deneyimiyle karşılaşılırlar (Göymen, 2017: 29).

Esnek çalışma, yaratıcılara zaman, mekân ve geleneksel yönetimin olmadığı bir serbestlik içinde, istediği işi gönüllü seçme, şirket yönetimi baskısından uzaklaşma, kendi işinin kontrolüne sahip olma gibi demokratik ve eşitlikçi üretim koşulları vaat eder. Buna karşın, esnek çalışma, serbest zamanı giderek yok ederken, emeğin 7/24 bir mesaide denetlendiği, işin tüm yaşamına yayıldığı bir düzeni de beraberinde getirmektedir. İşyerleri artık Foucault'nun kapalı bir disiplin mekânı değil, Deleuze'ün açık bir denetim mekânlarına dönüşmektedir. Raunig'e göre de esneklik ve özerklik gündelik hayata yayılmakta, çalışanlar istekli olarak esnek çalışmayı seçmektedir ve bu seçim, sömürüyü kabullenmek demektir. Kendi kendini güvencesizleştirme, yaratıcılığın ve hayatın her veçhesinde sömürüyü kabullenmektir. Güvencesizleştirme, kültürel bir özellik kazanmıştır (Evirgen, 2018: 166-167).

Esnek/güvencesiz çalışma alt kademedekiler için acizliği, pasifliği beslemekte zayıf bağlar ve istikrarsız bir ortamda, hayatta kalabilme adına başlarını aşağıda tutma eğilimi oluşur. Hecksher, işten atılma endişesiyle yönetici kaplanlarına görünmez olma beklentisine Fraser, duygusal kopuş adımı vermektedir. Geçiciliğin, belirsizliğin, seyyaliyetin çalışma dünyasında güvencesizleştirici bir kültürün yayılımını dayatan esnek kapitalizmde geleneksel çalışma ilişkileri, insan karakteri ve tüketim gibi her

şey bir anda değişmekte, bireyler birbirlerini tanıma fırsatından yoksun bırakılmaktadır. Bu durum aşırı bireyciliğin, parçalanmanın, değer kayması, huzursuzluk, kaygı ve stresin artmasına yol açmaktadır. Öznenin özerkliğinin elinden alınması, mahremiyetin teşhiri ve çalışanların sürekli gözetlenmesi yeni kapitalizmin ideolojik ve kurumsal baskısının önemli yansımalarıdır (İlhan ve Yılmaz, 2017: 1779-1780).

Neoliberal kapitalizmde emekçinin metaya dönüşme eğilimi artmıştır. Çalışarak elde edilen hakların gittikçe erimesi, geçici/eğreti ve dönemsel yeni istihdam şekillerinin çalışma ilişkilerine damıttığı güvensizlik, kolaylıkla işten çıkarmalar, çalışanları zayıflatan etkenler, emekçilerin bağımlılığını arttırarak sosyal korku ortamı yaratmaktadır (İlhan ve Yılmaz, 2018: 304). Korku kültürünün etkisindeki neoliberal çalışma hayatında yaygınlaşan tükenmişlik sendromu karakter aşınmasına sebep olarak çalışma koşullarını ağırlaştırmaktadır (Dinç vd., 2013: 63).

Neoliberal çalışma hayatına sirayet eden şirket yönetimselliğinin teşvik ettiği rekabetin, normalin üstünde bir performansı dayatması, çalışan neo-özneye olan yoğun baskıların müsebbibi olarak görülmektedir. Birey işini kaybetme korkusu ile aşırı ve saplantılı taleplerin üstesinden gelmeye çalışmakta, kendi işinin esasını içeren mesleğinin gereklerini icra etmesine alan bırakılmamaktadır. Yarış pisti misali iş alanlarında işleri koşturmakla meşgul olan birey, çalışma şevkinden çoğu zaman yoksunluk içinde ortaya koyduğu ürüne/hizmete yabancı kalmaktadır.

Çalışma hayatında aşırı rekabet, strese yol açar ve kazananın her şeyi aldığı piyasalarda riskler yükselir. Fakat şirket içi piyasalar stresi daha da yükseltir, çünkü rakip ile iş arkadaşı arasındaki çizgi belirsiz hale gelir. Kaygı olabilecek şeylerle, korku ise olacağı bilinen şeylerle ilgilidir. Kaygı, kötü tanımlanmış koşullarda ortaya çıkar; korku, acı ya da talihsizlik iyi tanımlanmış olduğunda. Eski piramitte başarısızlık, korku temelli olurdu; yeni kurumda başarısızlığı kaygı şekillendiriyor. Çalışanlarının kendilerine ne olacağı konusunda hiçbir fikri yok, çünkü şirket yeniden yapılanması, firmanın iç işleyişinden çok, finans piyasalarında üretilen borç senetleri ve hisse bedeli değeriyle belirleniyor. Değişimi tasarlayanlar birleşme ya da satış sonrası ne yapılacağını pek bilmiyor. Tacir banka sahiplerinin ya da yatırımcıların netleştiremediği bu belirsizlik, kaygıyı ve eşitsizliği bütün mevkilere yayıyor (Sennett, 2011: 38-39). Ayrıca neo-liberal politikalarla devletin etkisi azaltılarak devletin piyasaya müdahale etmemesi, sosyal alanlardan çekilmesi ya da sübvanses etmemesi sağlanmaktadır. Refah devletinin temel işlevlerinden olan sosyal güvenlik ve sosyal sigorta sistemindeki dönüşümlerle çalışanların emeklilik güvencelerinde de birçok sorun ortaya çıkmaktadır. Özellikle yaş ve prim ödemelerinin artması, emekli maaşlarının düşürülmesi gibi uygulamalar neticesinde çalışanlar üzerinde gelecek kaygısı ve güvencesizlik konusunda ciddi riskler oluşmaktadır (Çımrın, 2009: 201).

Neoliberal kişiliklerin akışkanlığı ya da uçuculuğu üzerine yapılan saptamalara göre, yaşamı özgürce şekillendirme olarak sunulan esneklik, karakteri/kişiliği, başkalarıyla ağları, değerleri ve ölçütleri erozyona uğratar. Yaşam zamanı giderek daha az programlanabilir. Çalışma artık istikrarlı bir çerçeve, bir kariyer, sağlam bir kişisel ilişkiler bütünü sunmaz. Projelerin ve misyonların istikrarsızlaştığı, ağların ve ekiplerin sürekli değiştiği profesyonel dünyada, sadakat ve bağlılık içeren toplumsal ilişkiler yerini anlık sözleşmelere bırakarak özel yaşam, aile örgütlenmesi ve benlik temsilini etkiler. Yeni işletmecilik zorlayıcı bir çaba gerektirerek tutum ve davranışları denetlemeye eğilimlidir. İşletme performansının hizmetindeki bu çile, şirket içinde ücretlilerin değerlendirilmesiyle birleşerek davranışları normalleştirirken, öznelere birbirlerine bağlılıklarını yok eder (Dardot ve Laval, 2018: 398-399).

Seyyaliyet ve esneklik, yeni işler ve mekânlar arasında sürekli mekik dokumak emek piyasasının normal haline gelir. Bu piyasada işin kazancına ve çekiciliğine göre sürekli mobil olmak, kişiyi değişkenleştirir, akışkanlaştırır, esnekleştirir ve onda sabit karakterin köklenmesini imkânsız kılar. Geçici/kısa vadeli olma, sabit bir aşırı bireyci ve çıkarıcılık, mekânsal ve mesleki konuma bağlılığa ve de sabit norm ve değerlere kapalılık gibi özellikler tümüyle farklı bir emek profilini ortaya çıkarır. Böylece mesleki değer, norm ve etik ilkelere bağlı, sabit ve güvenilir bir karakter olarak somutlanan eskinin meslek mensubunun yerini, bugünün belli bir meslekte sabitlenmeyi anlamsız bulan, aidiyeti olmayan, geçiciliğin değişken dünyasında devinen yüzergezer çalışanı alır (İlhan, 2008: 320).

Günümüz çalışma hayatında toplumsal yeniden üretimin bireyselleşmesi, işin ötesinde ve iş yoluyla yenilenmedir; ama çoğu zaman bu, karşılığı lâyıkiyle verilen ücretli emeğin de ötesindedir. Asıl mesele yenilenme, yenileme, insanın kendi benliğini kullanarak yaratması, kendi kudretiyle kendi benliğini yeniden üretmesidir. Kendini gerçekleştirme, benlik için bir yeniden üretim görevi haline gelir. Çalışma, benliğin yeniden üretimini sağlama almak içindir (Lorey, 2013: 35). Çalışma bir eza değildir, gerçekleştirilmesi gereken performans yoluyla benlik hazzıdır. Zarar diye bir şey yoktur, çünkü kişi doğrudan doğruya kendi için çalışır. Dolayısıyla inkâr konusu olan şey, yani hazzın benliğin ötesinde sınırlanmasının, ticari birikimin sınırsızlığına göre düzenlenmesidir. Yeni kapitalizmde herkes kazanır. Neo-özne kaybedemez, çünkü o hem sermaye biriktiren emekçidir hem de bundan yararlanan hissedar. Neo-öznel durumun hayali, kendinin emekçisi ve hissedarı olmak, sınırsızca performans göstermek ve birikiminin meyvelerinden engelsizce yararlanmaktır. Neo-özne kliniğinin tanıklık ettiği yükten kurtulma türü, bu öznelere sembolik çerçeveler dışındaki ertelenme durumları, başkalarıyla ilişkilerinin anlık sözleşmelere indirgenmesi. Bütün bunlar performans buyrukları karşısında olduğu kadar yeni ağ teknolojileri karşısında da işlevsiz değildir (Dardot ve Laval, 2018: 406).

5. SONUÇ

Modern liberal toplumlardaki biyopolitik güç ilişkilerini düzenleyen en önemli etkenlerden birisi çalışma hayatının inşasıdır /yeniden yapılandırılmasıdır. Modern sonrası toplumlarda da neoliberalizmin biyolojik süreçleri, çalışma hayatının yeniden inşasında etkin rol oynamaktadır. Çalışma yaşamının aktörü çalışan özneler, kentsel mekânlarda yoğunlaşan nüfusun disiplin ve denetimini sağlayan bir işlevi yerine getirmektedir. Foucault'nun deyişiyle Batı toplumlarında, çalışır durumda olanlarla çalışmayanlar arasındaki ayırım, hastaneden hapisaneye ardından okula geçişi sağlanan toplumsal gözetim mekanizmasının temelidir. Önce çalış(a)mayanlar deli etiketiyle panoptik kapatılma yaşamış, ardından insan sermayesine ihtiyaç duyulduğu için kapatıldıkları mekânlarda, rasyonel çalışan öznelere dönüştürülmüştür.

Modern dünyada liberal çalışma hayatı, kaoslar, intiharlar, savaşlar ile iç içe bir dünyada bürokratik bir varlık göstermiştir. Modern ötesi neoliberal toplumlarda ise ulus ötesini aşarak sermayenin ve paranın esnekliği ve özgür dolaşımı üzerinden çalışma hayatı, toplumsal yaşam, devlet ve bireylerin yeniden üretimi zorunlu hale gelmiştir. Piyasa esnekliği ve özgürlüğü, çalışma hayatına sirayet etmiş esnek ve girişimci akılsallık, tüm toplumsal yapılara sızmıştır. Piyasanın kendi haline bırakılmasıyla krizlerin ve eşitsizliklerin kendiliğinden biteceğini vaat eden neoliberal politikalar, pratikte ekonomik ve toplumsal krizleri önleyememiş, toplumun alt kademelerine kadar problemleri derinleştirmiştir.

Keynesyen politikaları uygulayan ulus devletler, piyasayı özgürleştirici neoliberal politikalara destek vermiştir. Borç ve kredi politikaları, sosyal devleti zayıflatmış, piyasa iktidarını ise

güçlendirmiştir. Böylece piyasaya akan yönetimsellik sermayenin etkin olduğu çalışma hayatını yeniden düzenlemiştir. Kapitalizme hizmet eden biyolojik neoliberal politikalar, piyasa özgürlüğü ve sermayenin devamı için, insan sermayesini şirket mantığı güden çalışma hayatı ile özneleştirmiştir. İktidar toplumsal boyutuyla çalışma hayatının pratikleri ile güç üretir. İktidar yaşamın kendisini merkeze alarak, bireyin, toplumun ve devletin varlığının devamını sağlar. Bireyin yaşamı, toplumun yaşamı ve devletlerin yaşamı için iktidar kendi yönetimsellik gücünü çalışanlarla paylaşır. Bilgi üreten birey, devletler ve toplumlar bilgi ürettiği kadar gücün merkezinde bir konum elde eder. Böylelikle iktidar parçalı ve esnek bir yapıya bürünür. Bu yapı biyolojik süreçlerle uyumlu neoliberal politikalar yoluyla toplumsal aktörleri birer şirket öznesine dönüştürür.

Günümüzde şirketleşme, çalışan neo-öznelerin hakları, ücret ve çalışma süreleri gibi değişkenleri esneterek, belirsizleştirerek dijital bir çerçeveye indirgemekte, ofis mekânlarının eve aktarımı ve ağlara aktarımı yoluyla mekân anlayışı dönüşmektedir. Böylece iktidarın daha keskin gözü ile gözetleme alanının genişletildiği dijital mekânlarda belirsiz ve güvencesiz çalışan bireyler, bir taraftan kentsel mekânla bağı devam eden diğer taraftan dijital ağlarda konumlanan neo-öznenin inşa sürecine dâhil olmaktadır. Bu inşa sürecindeki yönetim sanatının yeni sanat eseri, çalışan neo-özne, neoliberal politikalara uyumlu olabildiği ölçüde marjinallikten uzak, norm(al)lik çerçevesinin içindedir. Adapte olamayanlar ise başarısızlık, işini kaybetme, itibarını kaybetme, borcunu ödeyememe, vb. aşırı korkular ve tükenmişlik gibi patolojik sorunlar karşısında kendilik tekniklerini uygulamaktadır. Kendilik tekniklerinin toplumsal yansımaları sendikalaşma, toplu sözleşmeler, sivil toplum kuruluşları ve sosyal yardımların devamının sağlanması şeklinde gelişmiştir. Günümüzde bu kendilik tekniklerine, psikolojik anlamda destekleyici kurumların yanında, bilinçaltı alanda kendi kendisinin şirketi ve girişimcisi uzman ağları da eklenmiştir.

Neoliberal dönemde insanın sermayeye dönüşümünü ve ekonomi-politik özneleşmeyi sağlayan biyopolitikalar, hayatta kalma savaşının sebeplerinden birini oluşturmaktadır. Şöyle ki, toplumsal sözleşme ile toplumsal düzen sağlanırken, toplumsal sözleşmenin yerine bireysel sözleşmelerin önem kazanması ve yaygınlaşması güvencesiz bir yaşama neden olmuştur. Çalışanlar işini kaybetme korkusu ile bireysel sözleşme kurallarına göre yaşamını şekillendirmektedir. Bu durumun güvencesizliği yaygınlaştırması kaçınılmazdır. Çünkü çalışandan tam anlamıyla uyum, başarı, üretkenlik beklenemez. Dolayısıyla mutsuzluğun kaynağına dönüşen tikel sözleşmelerin sosyo-psikolojik sorunları derinleştirebileceği gözden kaçırılmamalıdır.

Neoliberal biyopolitikalar, toplumların psiko-sosyal yapılarını ve öznellikleri tek tipleştirmekte ve aşırı kontrolcü kapasiteye sahip sosyal kişileri üretmektedir. Kimliklerin ve kurumların yerine piyasa ve sermayeye dönüşebilen değerlerin ikamesi, aile ve toplumsal bağların zayıflamasına yol açmaktadır. Sadece ekonomik değer ile oluşan bir etik anlayışının sonucunda oluşan rekabetçi ve aşırı hırs gibi tutum ve davranış bozukluğu normalleşmekte ve esneklikle gelen kuralsızlıklar toplumsal düzenden sapmalar ve anomilere açık kapı bırakmaktadır. Sonuç olarak neoliberalizm, nüfusun düzenlenmesi ve yönetilmesi yoluyla biyolojik yaşamı ekonominin politikğine uyumlu hale getirmektedir. Bunu da neo-öznelerin biyolojik yaşamının çalışma hayatına uyarlanmasını sağlayan kendilik teknikleri sayesinde gerçekleştirmektedir. Dolayısıyla da biyopolitikaların en çok çalışma hayatında yansımaları olduğu gözlemlenmektedir. Böylece iktidarın çalışma bilgisini üretmesi çalışan neo-özneler yoluyla olmakta ve toplumsallık yeniden üretilmektedir.

Zamanda (çalışma süresi), mekânda (ev, sosyal ağlar) ve ücrette esneklik gibi neoliberal politikaların özü, sermaye insanlarının devleti, toplumu ve bireyi çalışma hayatı üzerinden insan sermayesine dönüştürmesi girişimidir. Neoliberal biyopolitik disiplin etme süreçlerinden çalışma

hayatı etkilenmekte, çalışanı dönüştüren biyopolitik neoliberal düzenleyici politikalar ise gerek doğrudan gerekse dolaylı bir biçimde çalışan neo-öznelere üzerinden toplumu dönüştürmektedir.

Biyopolitik yönetimsellikte, esnek, girişimci, rekabetçi ve bir piyasa aklı çalışma hayatını ve çalışan neo-özneyi şirket kurallarına göre yönetmeyi hedefler. Şirket yönetim sanatının devlete taşınması çalışma türlerinin esnekleşmesine yol açmıştır. Yasalarla ve normlarla güvence altına alınan çalışma hayatı iktidarın, girişimciliğe, esnekliğe ve tıp, ekonomi, nüfus gibi bilimlere ve de teknolojilere ait söylemsel veya dolaylı politikaları oyunsallaştırmasıyla, gerçekliği inşa ettiği bir yaşam alanıdır. Piyasalaşmayı sağlayan özgürlük, rekabet, başarı, gelişme imkânları bireylere çalışma ortamı ile sunulur ve esnek çalışma koşullarının normalleştirme süreci rıza eşliğinde başlatılır. Böylelikle rekabet ve başarı arzusunun yönlendiren şirket yönetimselliği, beden ve nüfus üzerinden üretilen rıza ve kendilik kaygısı ile gerçekliği inşa eder. Çalışan neo-öznenin artık tek kendilik hakikati girişimci, rekabetçi, yetenekli bir karakter kazanarak küçük bir şirkete dönüşme hazzını yaşamaktır.

Etik Beyan

“Neoliberalizm ve Çalışma Hayatının Biyopolitik İnşası” başlıklı çalışmanın yazılması ve yayınlanması süreçlerinde Araştırma ve Yayın Etiği kurallarına riayet edilmiş ve çalışma için elde edilen verilerde herhangi bir tahrifat yapılmamıştır. Çalışma için etik kurul izni gerekmemektedir.

Katkı Oranı Beyanı

Çalışmadaki yazarların tümü çalışmanın yazılmasından taslağın oluşturulmasına kadar tüm süreçlere katkı yapmış ve nihai halini okuyarak onaylamıştır.

Çatışma Beyanı

Yapılan bu çalışma gerek bireysel gerekse kurumsal/örgütsel herhangi bir çıkar çatışmasına yol açmamıştır.

KAYNAKÇA

- Bourdieu, P. (2017). *Karşı Ateşler: Neo-liberal İstilaya Karşı Direnişe Hizmet Edecek Sözler*. S. Canbolat (Çev.). İstanbul: Sel Yayıncılık.
- Brown, W. (2018). *Halkın Çözülüşü, Neo-liberalizmin Sinsi Devrimi*. B.E. Aksoy (Çev.). İstanbul: Metis Yayınları.
- Coşkun, B. (2019). *Neo-liberal İktidar ve Özne*. İstanbul: Notabene Yayınları.
- Çımrın, F.K. (2009). Küreselleşme, Neo-Liberalizm ve Refah Devleti İlişkisi Üzerine. *Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi (İLKE)*, 23(19), 195-204.
- Dardot, P. ve Laval, C. (2018). *Dünyanın Yeni Aklı: Neo-liberal Toplum Üzerine Deneme*. I. Ergüden (Çev.). İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Dinç, M., Bitlisli, F., Çetinceli E. ve Aydın, Z. (2013). Öğretim Elemanlarının Tükenmişliğinde Beş Faktör Kişilik Özelliklerinin Etkisi: Süleyman Demirel Üniversitesi Meslek Yüksekokulları Örneği. *Süleyman Demirel Üniversitesi Vizyoner Dergisi*, 4 (9) ,44-69.
- Evirgen, D. (2018). Yaratıcı Endüstriler, Yaratıcı Emek ve Özerklik: Özgürlük mü? Denetim mi?. *Sanat ve Tasarım Dergisi*, (22), 155-173.
- Foucault, M. (2015a). *Biyopolitikanın Doğuşu*. A. Tayla (Çev.). İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Foucault, M.(2015b). *Büyük Kapatılma*. I. Ergüden ve F. Keskin (Çev.). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

- Yılmaz, M. & Genel, Z. (2021). Neoliberalizm ve Çalışma Hayatının Biyopolitik İnşası. *KMÜ Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 23(41), 252-265.
- Gökçe, G. (2011). Neo-liberalizmin Krizi ve Yeni Devlet/Yönetim Modeli Arayışları. *Türk İdare Dergisi*, (471-472), 99-116.
- Göymen, A.Y. (2017). Neo-liberal Dönemde Siyasal Öznelliğin Dönüşümü ve Rejim Tartışmaları. *İ.Ü. İktisat Dergisi*, (536), 24-33.
- Gürkan, C. (2016). Foucault'da Neo-liberal Yönetimselliğin Tarihsel Boşlukları: Erken Neo-klasik İktisat ve Kamusal Seçim Teorisi. *Felsefelogos*, 20 (63), 87-106.
- Harvey, D. (2012). Yaratıcı Yıkım Olarak Neo-liberalizm. E. Çamuroğlu Çığ ve Ü. Çığ (Çev.). *Atılım Sosyal Bilimler Dergisi*, 2(2), 67-88.
- İlhan, S. (2008). Yeni Kapitalizm ve Meslek Olgusunun Değişen Anlamları Üzerine. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (21), 313-328.
- İlhan, S. ve Yılmaz M. (2017). Güvencesizliğin Bireysel Toplumsal Yansımaları. *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırma Dergisi*, 6(3), 1774-1793.
- İlhan, S. ve Yılmaz M. (2018). Gemi İnşa Sektöründe Güvencesiz Çalışanlar Üzerine Sosyolojik Bir Araştırma. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 28 (2), 287-313.
- Kaya, G. (2015). Adıyaman'daki Eski Tekel İşçilerinin Özelleştirme Öncesi ve Sonrası Çalışma İlişkilerinin Karşılaştırılması. *Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 8(21), 1025-1055.
- Kelly, M.G.E. (2016). *Uluslararası Biyopolitika Foucault Küreselleşme ve Emperyalizm*. U. Özmakas (Çev.). Ankara: Pharmakon Yayınları.
- Koca, B. T. (2014). Biyopolitika, Güvenlik ve Frontex'in Türkiye-Yunanistan Sınırdaki Rolü. *Göç Dergisi*, 1 (1), 57-76.
- Lazzarato, M. (2015). *Borçlandırılmış İnsanın İmali: Neo-liberal Durum Üzerine Deneme*. M. Erşen (Çev.). İstanbul: Açılım Kitap Yayınları.
- Lorey, I. (2013). Yönetimsellik ve Kendini Güvencesizleştirme: Kültür Üreticilerinin Normalleştirilmesi Üzerine. Ö. Çelik (Çev.), *Skopdergi* (4), 1-39. <https://www.eskop.com/skopdergi/yonetimsellik-ve-kendini-guvencesizlestirme-kultur-ureticilerinin-normallestirilmeside-uzerine/1302>, (19.01.2021).
- Ören, E. (2015). Neo-liberal Yönetimsellik, Çalışma İlişkileri ve Girişimci Özne. *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 29 (1), 155-169.
- Paltrinieri L. (2016). Niteliği Nicelemek: Ekonomi, Demografi ve Eğitim Arasında İnsan Sermayesi. F. Keskin (Çev.). *Felsefelogos*, 20 (63), 33-48.
- Read, J. (2012). Homo Economicus'un Bir Soy kütüğü: Neo-liberalizm ve Öznelliğin Üretimi.(Çev. Ş.Öztürk). *Cogito Dergisi*, (70-71), 82-95.
- Ritzer, G ve Stepnisky, J. (2015). *Çağdaş Sosyoloji Kuramları ve Klasik Kökleri*. I. Ertuna Howison (Çev.). Ankara: Deki Yayınları.
- Sennett, R. (2011). *Yeni Kapitalizmin Kültürü*. Aylin Onacak (Çev.). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.